

Orijinal Kaynak: Akal, Cemal Bâli. (2015). “Demokrasi ve Otokrasi Arasında Seçim”, *Güncel Hukuk Dergisi*, Mayıs 2015 / 5-137, s. 14-16.

Atıf Şekli: Akal, Cemal Bâli. (2016, Haziran 25). “Demokrasi ve Otokrasi Arasında Seçim”, *Sosyal Bilimler*. sosyalbilimler.org/demokrasi-ve-otokrasi-arasinda-secim

Demokrasi ve Otokrasi Arasında Seçim

Cemal Bâli Akal

Parlamento da bir sözcüktür ve içi sonsuz biçimde doldurulabilir. Aslolan, bu cevapları ararken, mümeyyiz olmayan bir topluluğun karar verici önder, büyük adam, kurtarıcı, başkan vb. saplantısına karşı ilkesel olarak çokluğu seçmek, azınlığın ya da saçmalığın hâkimiyetinden saçma olmayana doğru gitmektir.

— Cemal Bâli Akal

İkinci Dünya Savaşı öncesinde, iki hukuk kuramcısı, Hans Kelsen ve Carl Schmitt iki zıt demokrasi tanımının mimarı olurlar. Konunun Kelsen ve Scmitt üstünden işlenmesi rastgele bir seçim değildir. Her şeyden önce bu iki büyük hukukçuyu aradan geçen yıllar eskitemedi; ikisi de hukuk kuramı üstüne çalışanların vazgeçemeyeceği isimlerden. Sonra, düşüncelerindeki temel bir farklılığın ele alınması çarpıcı kılan benzerlikler sergiliyorlar. Aynı kültürün çocukları ve aynı dili/dilleri konuşuyorlar/düşünüyorlar. Birbirlerinin hukuk yaklaşımlarını iyi biliyorlar. Onları ayıran ve düşünsel olduğu kadar siyasi de olan çatışma zamanla sivrileşse bile, başlangıçta, başlangıçta arasında kuramsal bir alışveriş var. İkisi de hukukun güç ilişkilerinden azâde olduğunu düşünmüyorlar, demokrasi kavramı dâhil, her türlü soyutlamaya ve mutlak değerlere kuşkuyla bakıyorlar, belli ölçüde nominalistler, dolayısıyla da tabii hukukçu değiller. Kelsen’in pozitivizmi karşısında Schmitt’in anti-pozitivizminden söz edilebilse de iradeciliği ve buna eklenen karar vericiliği (*decisionism*) onu pozitivizmden kuşkulandırdığımız düşünürlere yaklaştırıyor. O da zaten Machiavelli, Suarez ve Hobbes’a açıkça gönderme yaparken bunu doğruluyor. Benzerlikler arayışının sonu yok; önemli olan, insanlık tarihinin trajik bir anında, bir soykırım yapılırken ve çeşitli taraflar —Guernica’da, Katyn’de, Auschwitz’de, Tokyo’da, Dresden’de, Hiroshima ve Nagasaki’de, Gulag kamplarında vb.— çeşitli insanlık suçları işlerken, aynı koşulların bilim insanları olan ve benzer bazı hukuk görüşlerini de paylaşan iki kuramcının farklı iki siyasi seçim örneği sergilemesidir. Machiavelli’den birincisi Spinoza’ya odan Kelsen’e, ikincisi Suarez ile Hobbes’a onlardan da Schmitt’e uzanan iki yolun sonunda, biri

iradecilik karşıtı diğer iradeci olan iki hukukçunun karşıt görüşleri “suç nedir?” sorusunu kısa modern geçmişimizle yüzleşerek soran bizlere bir demokrasi dersi de sunar.

Normlar sisteminin üstüne, ne olduğunu açıklamadan bıraktığı bir Grundnorm yerleştiren Kelsen, hukuk diye de adlandırdığı Norm’un —basit bir biçimde sanıldığı gibi, “hukuk yasadır” demek değildir bu— önünde bir sıfır noktası koyar. Ama Schmitt’in tersine, Grundnorm’uyla o sıfır noktasını belirsizleştirirken, demokrasi anlayışını da bu pek önemli farkla belirlemiş olur. Grundnorm hakkında çok şey söylenebilir ama orada yasa yaratıcı bir iradenin var olabileceğini düşünmek bayağı yaratıcı olmak gerekir. Çünkü hem bilgi kuramı açısından hem de bana göre genel olarak hayatın içinde, irade norm yaratmaz. Bu iradecilik karşıtı anlayışı Kelsen’in *Demokrasi: Mahiyeti-Kıymeti* adlı kitabında parlamentarizm konusunda söyledikleriyle izleyelim: Her şeyden önce, Kelsen gibi dikkatini maddi gerçekliğe veren kuramcının, demokrasi düşüncesi etrafında yaratılan sözde tabii ve sonsuz hakikatleri önemsemeyeceği ortadadır. Sözleşme kurgusuyla geliştirilen egemenlik, temsil, özellikle de ulus iradesi... türünden, tekil varlıklarla hiç ilişkisi olmayan soyutlamalara hiç itibar etmez: Ona göre, egemenlik kuramı totemik bir maskeden başka bir şey değildir; temsil fikrinin de demokratik ilkeye son derece uzak olduğunu otokrasiden bu kurguya başvurması kanıtlamıştır (Kelsen, 1932: s. 94-7). Kelsen, otokrasiye karşı gerçek otonomi diye adlandırılacak bir demokrasi anlayışına, onu asla yüceltmeden ve klasik anlamdaki liberal sınırlarını da aşarak, parlamentarizmin —teorik olarak demokrasi ve parlamentarizm aynı şey değildir— özgürlüğe götüreceğini söyler. Bunu söylerken, soyut bir özgürlükten, içi doldurulmamış boş bir sözcükten değil, neredeyse tekil varlıkların dünyayı oluşturan bedensel-zihinsel birlikteliğine ilişkin bir özgürlük anlayışından yola çıkar ve demokrasi tanımına varır. Filozofunun şiarını benimser: Doğrudan demokrasinin mümkün olmadığı, belli büyüklüğe erişmiş bir toplumda ifade özgürlüğüne imkân tanınırsa, bir saçmalık üstünde fikir birliğine varılması mümkün değildir. Bu toplulukta, ancak egemenlik kurgusu gibi meşruiyet kurgularında hayal edilebilecek biçimde kaynaşmış bir ortak akıl ya da genel irade olamaz. Ama böyle kurgusal bir meşruiyete dayanarak herkes adına konuşma, düşünme ve karar verme iddiasındaki kişinin ya da kümenin hâkimiyetiyle kıyaslandığında, farklı tekil iradelerin yan yana gelmesi o topluluğu saçmalığın hâkimiyetinden uzaklaştırabilir. Kelsen’e göre devletin ya da ulusun ya da herhangi bir topluluğun özgün iradesi olamaz; gerçekte var olanlar yalnızca sayısız tekil varlığın kısmi iradeleridir. Bunların, görece bile olsa en iyi ifade edilebileceği yer de liberal anlamdan koparılarak düşünülmesi, demek ki hayal edilmesi gereken parlamenter sistem olacaktır: Ona saldıran Schmitt’e ve otokratın karar vericiliğine karşı özerkliğin güvencesi olarak gördüğü sistem. Bir ilkeden söz eder Kelsen; bir adamın, bir kümenin, bir partinin, bir cemaatin, vb. buyuruculuğu karşısında, tek panzehirin tekil varlıkları içerdikçe büyüyen bir parlamentarizm olduğunu açıklar (Kelsen, 1932: s. 33, 34, 39, 40). Tabii iş bunu söylemekle bitmeyecek, hemen ardından “nasıl bir parlamentarizm” diye sormak ve hayatın sonsuz değişkenliği içinde, sayısız cevap üstüne çalışmak gerekecektir. Aslolan, bu cevapları ararken, mümeyiz olmayan bir topluluğun karar verici

bir önder, büyük adam, kurtarıcı, başkan vb. saplantısına karşı ilkesel olarak çokluğu seçmek, azınlığın ya da saçmalığın hâkimiyetinden saçma olmayana doğru gitmektir. Kelsen'in benimsediği ve meseleyi basit bir parlamentarizm yandaşlığı ya da karşıtlığı ikileminin çok ötesine taşıyan demokratik parolayla: Demokrasi, azınlığın iradesine karşı, hep daha çok insanı yan yana getirerek büyümektir (Kelsen, 1932: s. 8). Tekil varlıkların sözde genel iradesine dayanarak hakimiyet kuranlara karşı, sayısız ve farklı iradeleri ifade özgürlüğü temelinde toplayarak.

Schmitt bu demokrasi anlayışına karşıdır. Bir yandan “devletin normatif kuramı” diye adlandırdığı kuramın modası geçmiş ve içi boşalmış bir liberalizmi sürdürmekten başka şeye yaramadıklarını söyler (Schmitt, 1993: 187). Öte yandan, Kelsen'in azınlık karşısında sayısal olarak hep daha büyüğe yönelen demokrasi anlayışını siyasi anlamdan yoksun bulur (Schmitt, 1993: 391). Birinci karşı çıkışı, Kelsen'in olmadığı bir yere, basit ve tutucu bir liberal parlamentarizme yolladığı için tarafgiridir. Ama konumuz için belirleyici olan, ikinci karşı çıkışı ya da Kelsen'in demokrasi tanımına saldırısıdır. Kendi tanımında kullandığı kavramları tırnak içine alarak, *Anayasa Kuramı* adlı kitabında Schmitt'in iradeci yaklaşımını izleyelim. Ona göre demokrasi, “hâkim olanın ve olunanın”, “yönetenin ve yönetilenin”, “emir verenin ve itaat eden edenin” özdeşliğidir. Bu tanım kaynağını demokrasinin ilk koşulu olan tözsel eşitlikte bulur. Demokratik devlet içinde emir verenle itaat eden arasında niteliksel bir fark yoktur. Hâkimiyet hâkim olanı demokratik eşitlik ve türdeşliğin dışına çıkaramaz: Hâkim olanların “otorite”si hâkim olunanların irade, vekâlet ve güvenine dayandığından, hâkim olunanlar böyleye kendi kendilerini yönetmiş olurlar. Öyleyse sık dile getirilen bir kalıpla, “demokrasi halkın kendi üzerindeki hâkimiyetidir.”: ortak bir “ırk”, bir “inanç”, bir “kader” ya da “gelenek” vb. gibi unsurlarla belirlenen belli bir halkın hakimiyeti (Schmitt, 1993: 365)... Dünyaya kapalı ve özdeşliğe dayalı bu demokrasi tanımında, temsil eden ve edilen farklılığı devreye girmez, çünkü temsil edilen, “bütünlüğü” içindeki siyasi “birlik”tir. “Bütünlük ve birlik” içinde ve siyasi varlığının her ayrıntısıyla, demokrasi, siyasi olarak var olma iradesine sahip, kendisiyle türdeş bir halkı varsayar. Ancak bu, halkın türdeşliği içinde, demokratik devlet olarak var olduğu sürece, yönetenle yönetilen arasında hiçbir fark olmayacak demek değildir. Yönetimler ve itaat edilen emirler olduğu sürece farklılık da olur. Hatta bu demokraside, başka yönetim biçimlerine göre, yönetenle yönetilen arasında fark fiiliyatta olağanüstü büyüyebilir de yeter ki yöneten ve emir veren kişiler halkın tözsel türdeşliğinden çıkmasınlar. Halkın onayını ve güvenliğini kazanırlarsa, babadan oğula geçen bir krallığa ya da ihtiyatlı bir oligarşiye göre, hakimiyetleri daha “sağlam”, daha “sert” ve yönetimleri daha “kararlı” olabilir. Schmitt'e göre bu nedenle Léon Gambetta, haklı olarak, demokrasinin özellikle güçlü bir yönetim kaynağı olduğunu söylemiştir. Atılacak son adım bellidir: Bir diktatörlük bile, ister Schmitt'in egemen diktatörlüğü (1993: s. 192) ister Ortodoks solun yorumuyla proletarya diktatörlüğü olsun, yalnızca böyle bir demokratik temel üzerinde mümkün olur. (1993, s. 372-4). Mâlumu ilan edeyim: Schmitt demokrasiyi parlamenter sistemden uzaklaştıran ve onu liberalizm, sosyalizm, eşitlik, insanlık vb. gibi çeşitli ve elbette soyut

nedenlerle özdeşleştirmeyi reddederken (1993, s. 363), bir sıfır noktasında “olağanüstü hâle karar veren/ler”in yaratıcılığını öne çıkarır. “Siyasi nosyon olarak” yasa. Kelsen’in yasa tanımının tam tersine somut bir “irade”, bir “buyruk” ve bir “egemenlik edimi”dir; egemen demokrasi halkın iradesidir” (1993, s. 284-4). Ama sonuçta yasanın/hukukun öncesinde, kamusal iyinin ve genel yararın ne olduğuna karar verdiği gibi (1993, s. 182), olağanüstü hâle ya da istisna haline karar veren başka “bir” egemen vardır.

Schmitt bana göre Kelsen’in liberalizmi konusunda yanılırken, liberalizmle birlikte ulusal çerçeveyi de aşan bir çokluk fikrini es geçmiş. Onun ilkesel olarak her türlü önderliği erozyona uğratması (Kelsen, 2012: s.90) ve hep daha fazla tekil varlığı içermesi gereken demokrasi düşüncesinin, ulus devletle sınırlı kendi düşüncesini nasıl parçaladığını görememiş. Düşünsel hasmının siyasi tercihi devletin hukuk düzeninden uluslararası hukuk düzenine boşuna yönelmez. Yine de Schmitt açısından daha vahim olan, —üstelik tabii hukukçu pozitivizm düşmanlarının ezberlerini bozacak biçimde ve Kelsen karşısı anti-pozitivist tavrıyla uyum içinde” kendileri de pozitivizme düşman olan Nazilerin partisine katılması ve Führer’inin karar verici rolünü övmekten geri kalmamasıdır. Kelsen’le arasındaki temel farkın, egemen demokrasi ya da diktatörlük anlayışındaki bu iradeci/karar verici ve hâkim olunan karşısındaki her daim hâkim olanı yüceltici tavrıdan kaynaklandığı kanısındayım. Bence iradeci pozitivizm çerçevesinde devlet egemenlik, ulus iradesi gibi modern kurguların yaratıcılarını —Bodin, Suarez, Hobbes— neredeyse 400 yıl sonra hatırlattığı patetik tavrı: Hâkim olanla hâkim olunan arasındaki uzlaşmazlığı tözsel türdeşlik içinde kaybettirmeye yönelik özdeşlik kuramının, aynı şeyi yapan çeşitli meşruiyet kuramlarından da modern meşruiyet kuramından da farkı yok. Eşitsiz güç ilişkileri gerçeğini gözden kaçırmama iddiasıyla yola çıkıp “modern devlet kuramı kavramlarının dünyevileştirilmiş teolojik kavramlardan başka bir şey olmadığını söylediği hâlde (Akal: 2010, s. 221), —bu güç ilişkilerini aşkın bir kaynakta doğrularak gizleyen tabii hukukçuluğun ya da benzer perdelemeyi dünyevi odakta yapan egemenlik kurgusunun vardığı yere varıyor. Ve güç bu odaklarda doğrulanırken kaçınılmaz olarak ortaya çıkan tehlikeli bir “hakikat” arayışının tuzağına o da düşüyor. Kelsen’in tekil iradelerin sonsuz varlığını ve ifade özgürlüğünü öne çıkaran bir demokrasi tanımını, tabii ve sonsuz “bir” hakikatin, dolayısıyla yöneticinin yönetilene buyurabileceği herhangi bir “doğru”nun yokluğu üstüne inşa eder. Schmitt ise parlamentarizmin egemen demokrasiyle uyuşmasının ise parlamentarizmin egemen demokrasiyle uyuşmasının nedenini, onun her düşüncüyü tartışmaya açmasında, savları, karşı savları, pazarlıkları, kanıları sonsuz bir rekabete sürüklenmesinde ve böylece hakikati ya da yaratıcı bir hâkim iradeyi imkânsızlaştırmasında bulur. Bu hakikatin varlığı/yokluğu tartışması üzerinden Schmitt-Kelsen çatışmasına değinen Mouffe, Schmitt’i nasyonal-sosyalizme yaklaştıran şeyin öncesinde derin liberalizm düşmanlığı olduğunu söyler (Mouffe, 1992: 86). Bence hukukçunun o cephede saf tutmasının bir nedeni de yukarıda unsurları sıralanan istikrarlı ve kendi içinde tutarlı iradeci yaklaşımıdır.

Bir bilim insanının gerçek hayatta karşılığı olmayan teorik bir zaafından mı söz ediyorum? Kısmen evet. Güç ilişkileri ne kadar uzun süre ve nasıl gizlenirse gizlensin, bu sayede hakikati temsil edip dizginleri elinde tuttuğunu iddia eden, her yönetim, insanlık tarihinde bir şimşek anından fazla sürmez. Zorunluluklar her şeyi kuşattığı için, hiçbir yönetici, iradesiyle, kararlarıyla, ayağı sürçmeden sonsuzca yürüyemez. İradeciliği bu açıdan Schmitt'i yanıltmış. Ama dahası var: Bazı şimşek anlarında karar vericilere biat edenlerin hele onlar Heidegger gibi filozof, Schmitt gibi hukuk kuramcısıysa, büyüklükleri oranında sorumlulukları artar ve sıradan cellatlarınkini aşar. Soykırım ve insanlık suçlarının sayısız kurbanı önünde, Robert Desnos'un son fotoğrafı karşısında. Nietzsche hiçbir güç odağına biat etmediği, hâlâ hepsine toptan karşı çıktığı için, yasa yaratımındaki iradeciliğe rağmen, her daim muhalif yanıyla ayakta kaldı. Okuru Schmitt ise bahtsız bir "seçim"le Nazizmin neferi oldu ve karar vericisine övgüler düzdükten kısa bir süre sonra kendini Nünberg'de, yargıç karşısında buldu. Herhâlde Nünberg tiyatrosunun ikiyüzlü adaletiyle kıyaslanırsa, çok daha önemli derslerden birini alarak: Bilim insanının kendi özerkliğini ve başkalarının özerkliğini mümkün olduğunca koruması gereği.

Referanslar

Akal, Cemal Bâli. (2010). *Varolma Direnci ve Özerklik*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Kelsen, Hans. (2012). *Qu'est-ce que la justice? suivi de Droit et morale*, Trad. Pauline Le More, Jimmy Plourde et Charles Eisenmann, Genève: Éditions Markus Haller.

———. (1932). *La Démocratie: Sa nature, sa valeur*, Trad. Charles Eisenman, Paris: Dalloz.

Mouffe, Chantal. (1992). "Penser la démocratie moderne avec, et contre, Carl Schmitt", *Revue Française de Science Politique*, 42(1), ss. 83-96.

Schmitt, Carl. (1993). *Théorie de la Constitution*, Trad. Lilyane Deroche, Paris: Puf.

Kayda Değer Akademik Metinler mottosuyla, 10 Ağustos 2015 tarihinde yayın hayatına başlayan *sosyalbilimler.org*, sosyal bilimler meselelerine yoğunlaşan, gönüllülük odaklı, açık erişim, akademik bir web sitesidir. Hakkında detaylı bilgi almak için sosyalbilimler.org/hakkinda sayfasını, ekibimizde gönüllü olarak görev almak için sosyalbilimler.org/basvuru sayfasını ziyaret edebilirsiniz.

Facebook, Twitter, Instagram ve YouTube'da @sosbilorg kullanıcı adıyla *Sosyal Bilimler*'i takip edebilirsiniz.

sosyalbilimler.org/abonelik sayfasından e-bülten aboneliği olarak, her pazar günü, o hafta içinde *sosyalbilimler.org*'da yayımlanan çalışmaların tamamını size gönderilecek bir e-posta ile alabilirsiniz.

sosyalbilimler.org'da yayımlanan metin, video ve podcastlerin paylaşıldığı Telegram grubuna t.me/sosbilorg adresinden katılabilirsiniz.